

УДК 346.9:347.121.2

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.28>**Мороз Н.С.**

*к.ю.н, доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету № 3
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Сидор Н.Т.

*здобувач кафедри адміністративного права і процесу,
фінансового права, інформаційного права
ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»*

ВИДАЛЕННЯ ІЗ ЗАЛУ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ЯК ЗАХІД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. Державний примус в адміністративному судочинстві реалізується адміністративним судом у ході провадження в адміністративній справі та покликаний забезпечувати стан захищеності прав учасників процесу, а також гарантувати належний порядок здійснення правосуддя і досягнення цілей адміністративного судочинства. Примус виникає у рамках здійснення адміністративного судочинства (адміністративного процесу), оскільки визначений нормами адміністративного процесуального права, яке своїм предметом має саме суспільні відносини, що виникають між адміністративним судом та іншими суб'єктами адміністративно-процесуальних відносин з приводу розгляду та вирішення справи адміністративної юрисдикції. Примус може бути застосований у випадках, визначених законом, протягом усього процесу по справі.

Слід зауважити, що у науковій літературі виділяють два підходи до законодавчого закріплення заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві деяких зарубіжних країн: інституційний (закріплення таких заходів в межах різних структурних підрозділів кодифікованого акта у Франції, Естонії); консолідований (закріплення заходів процесуального примусу на рівні окремого

структурного підрозділу процесуального кодексу, як в Україні, Казахстані, Білорусі, Латвії) [1, с. 58,61].

Саме тому **метою цієї статті** є дослідження видалення із залу судового засідання як заходу процесуального примусу в адміністративному судочинстві.

Стан дослідження. Питання застосування заходів процесуального примусу було об'єктом дослідження в наукових працях Н.О. Армаш, А.В. Басова, В.М. Бевзенка, В.І. Бутенка, О.Г. Брателя, О.В. Рожнова, С.В. Ківалова, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, В.А. Кузьменка, Р.О. Куйбіди, Є.В. Курінного, Е.Ф. Демського, Т.О. Коломоець, Р.С. Мельника, С.В. Осауленка, О.П. Рябченко та ін.

Виклад основного матеріалу. Зміст примусу в адміністративному процесі полягає у тому, що це передбачена нормами законодавства про адміністративне судочинство правозастосовна державно-владна діяльність суду, яка реалізується у формі правових відносин (як правило, процесуальних), полягає у зобов'язанні до застосування фізичного, майнового, морального або організаційного впливу на учасників адміністративного процесу та інших учасників суспільних відносин щодо належності виконання обов'язків у ході адміністративно-процесуальної діяльності [2, с. 285].

Державний примус виступає як засіб правового забезпечення належного функціонування правової системи на різних етапах реалізації права – як на етапі реалізації (застосування) норм об'єктивного права, результатом чого є виникнення правовідносин, так і на етапі здійснення суб'єктивного права, що є елементом правового відношення [3, с. 7].

Враховуючи те, що примус в адміністративному судочинстві належить до загальної категорії правого примусу, слід констатувати, що він є різновидом правового примусу. Загальна теорія права в цілому під державним (правовим) примусом розуміє конкретні засоби впливу, які пов'язані з обмеженнями в тій чи іншій формі свободи особи, хоча і тут є різні тлумачення. Так, наприклад, І. С. Самощенко та М. Х. Фарукшин визначають державний примус як спостереження за правомірною поведінкою учасників суспільних відносин, дослідження обставин вчиненого правопорушення, розгляд та вирішення справ, реалізацію санкцій [4, с. 54].

При цьому слід погодитись із чітким розмежуванням понять «адміністративно-процесуальний примус» та «примус, визначений нормами адміністративного процесуального права». У цьому зв'язку достатньо співзвучними є міркування з приводу необхідності розмежування понять «адміністративно-правовий примус» і «примус, передбачений нормами адміністративного права», «заходи адміністративно-правового примусу» і «заходи примусу, що передбачені нормами адміністративного права», де останнім охоплюються не тільки заходи адміністративно-правового примусу, а й дисциплінарні та матеріальні санкції, які передбачаються адміністративно-правовими нормами [5, с. 5, 16].

Правовий примус у судочинстві можна умовно розділити на два поняття: родове – «примус у судочинстві» та видове – «процесуальний примус». Сфера застосування процесуального примусу має обмежений характер і в цілому не характеризує специфіку правового регулювання у сфері судочинства [6, с. 54-55].

Особливість окремих заходів примусу в адміністративному процесі полягає у тому, що вони мають, з одного боку, ознаки заходів захисту, а другого, – є заходом відповідальності, який застосовується до учасника процесу за невиконання чи неналежне виконання процесуального обов'язку.

Саме на аспекті відповідальності такого заходу процесуального примусу, як видалення свідка або відповідача, який злісно порушує порядок судового засідання, із залу судового засідання, вказувала Н. О. Чечіна [7, с. 627]. Хоча первісно метою видалення особи із залу судового засідання є створення умов для нормального ходу розгляду адміністративної справи, а відтак виконання завдань судочинства. Компонент відповідальності також існує при застосуванні приводу, оскільки, з одного боку, шляхом застосування такого заходу створюються умови для встановлення дійсних обставин справи, а з іншого, – застосовується санкція до свідка, який не виконав обов'язку з'явитися за викликом суду.

У цьому аспекті достатньо цікавими є судження О. М. Шевчук про те, що для правової системи України є характерним акцентування уваги на застосуванні заходів відповідальності, що проявляється навіть у санкціях, які є мірами захисту, але, як правило, тягнуть додаткові обтяження для порушника [3, с. 6-7].

У статті 145 КАСУ закріплені наступні види заходів процесуального примусу: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; привід; штраф [8].

Відповідно до частини першої статті 146 КАСУ, попередження застосовується до сторін адміністративного судочинства за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) застосовується попередження, а в разі повторного вчинення таких дій застосовується видалення із залу судового засідання.

О. Кузьменко та О. Панченко вважають порушенням порядку під час судового засі-

дання такі хуліганські дії як паління, перебування в нетверезому стані, сварка, бійка, а також гучні репліки, жвава жестикуляція присутніх, користування мобільними телефонами тощо [9, с. 33].

Більш вдало відзначає коло дії, які є порушенням порядку під час судового засідання Р. Білокінь, який в залежності від характеристики правил поведінки, що порушуються виділяє дві групи діянь, а саме: 1) діяння, які полягають у порушенні правил процесуального кодексу; 2) діяння, які полягають у порушенні громадського порядку, зокрема, образливі висловлювання щодо суду, вживання непристойливих або образливих висловів, хамство, вигуки, блокування входу чи виходу із зали судового засідання тощо; 3) невиконання розпоряджень головуючого в судовому засіданні, наприклад, невиконання розпорядження суді про заборону здійснення трансляції судового засідання або здійснення його відеозапису [10, с. 216].

Як справедливо відзначає Р. Білокінь, відсутність єдиних і загальнообов'язкових та нормативно визначених правил поведінки в судовому засіданні не дає можливості вважати певні дії порушенням встановлених у суді правил, що є підставою для застосування заходів процесуального примусу, а тому об'єктивно необхідним є створення єдиної для всіх видів судочинства нормативної основи, яка буде регламентувати правила поведінки в суді.

Отже нагальною є необхідність розробки правил поведінки під час судового засідання. Окрім того, важливим є ознайомлення сторін із цими правилами, оскільки сторонами у судовому засіданні, особливо позивачами, зазвичай є пересічні громадяни, які можуть і не знати, що при вході судді в зал судового засідання треба вставати. Р. Білокінь вважає, що такі правила мають бути завчасно роз'яснені завчасно судовим розпорядником та розміщені біля входу в зал судового засідання [10, с. 213]. В.А. Кузьменко пропонує під час допуску до залу судового засідання [11, с. 357].

Наступним важливим аспектом застосування такого заходу процесуального впливу як видалення із залу судового засідання є вирішення питання про його виконання. Є цілком ймовірним, що особа, яка дозволяє хамство в судовому засіданні, відмовиться і виходити із зали судового засідання на вимогу суді. Застосування цього заходу не отримало розвитку через відсутності дієвих механізмів виконання рішення суду про його застосування, так як ці повноваження суду існують в формі вимог та не передбачають застосування фізичного впливу щодо учасників адміністративного судочинства та присутніх у залі судового засідання, особливо якщо в залі судового засідання відсутній розпорядник. При цьому науковець не вважає доцільним відмовитися від застосування такого заходу і пропонує задля підвищення ефективності його застосування визначити коло осіб, до яких можна застосувати цей захід та строків, на які повинна видалятися особа.

Вважаємо, що уточнення кола осіб, до яких можна застосувати цей захід не вирішить питання про примусове виконання. Щодо строків, то відповідні положення КАСУ дають можливість дійти висновку, що особа видаляється із залу судового засідання до кінця такого засідання і на наступному судовому засіданні по справі може бути допущена до зали судового засідання. Щодо фізичного впливу, то вважаємо допустимим його застосування службою судової охорони на підставі пункту 10 частини другої статті 162 Закону України «Про судоустрій і статус судів», відповідно до якої служба судової охорони та її співробітники для здійснення покладених на них повноважень мають право застосовувати зброю, заходи фізичного впливу та спеціальні засоби в порядку та випадках, визначених законами України «Про Національну поліцію» та «Про охоронну діяльність». Звісно, реалізації цих повноважень має передувати розробка правил поведінки під час судового засідання та завчасне ознайомлення із цими правилами учасників судового засідання.

Наголошуючи на тому, то застосування видалення із залу судового засідання до осіб, які беруть участь у справі, позбавляє їх процесуальних прав у сфері доказування та впливу на розвиток процесу, позбавляє особу права на захист, Р. Білокін пропонує задля забезпечення належної поведінки присутніх в залі судового засідання замість видалення із залу судового засідання варто накладати на осіб штраф [10, с. 22].

Видалення із залу судового засідання, як справедливо стверджує М. Джафарова, полягає у позбавленні особи-порушника можливості порушувати встановлений порядок і вчиняти протиправні діяння повторно, як наслідок, сприяє забезпеченню оптимальних умов для продовження судового розгляду справи [12, с. 83].

Водночас не викликає сумнівів обґрунтованість позиції В. Пастернака щодо того, що видалення із залу судового засідання має чи не найбільше потенційних негативних наслідків. Із посиланням на прецеденте право ЄСПЛ вчений вказує на те, що позбавлення особи можливості фактично бути присутнім під час вирішення судом питання, яке стосується прав відповідної особи, є неприйнятним. Застосування судом заходу процесуального примусу у вигляді видалення із залу судового засідання до осіб, які зацікавлені в процесі розгляду справи, певною мірою може порушувати принцип гласності судового процесу, оскільки у разі видалення однієї зі сторін із судового

засідання вона може бути позбавлена права на інформацію щодо часу, місця та інших обставин розгляду своєї справи [13, с. 136]. Видалення сторони у справі із залу судового засідання, насамперед за умови, що вона веде справу самостійно, без залучення представника, унеможлиблює реалізацію нею процесуальних прав під час судового засідання, що є несумісним із принципами змагальності сторін та гласності судового процесу, що підриває справедливість судового розгляду у цілому та визначає необхідність запровадження альтернативних видаленню із залу судового засідання примусових заходів до сторін у справі, що допустили повторне після попередження порушення порядку під час судового засідання або невиконання розпоряджень судді (головуючого судді) [14, с.149].

Висновок. Фактичними підставами для застосування видалення з зали судового засідання є порушення порядку в судовому засіданні та невиконання вимог чи розпоряджень головуючого. Умовами застосування видалення з зали судового засідання в контексті повторності є такі правила: видаленню має передувати одне попередження; діяння щодо порушення порядку судового засідання можуть повторюватися як протягом одного засідання, так і протягом всього судового розгляду в певній інстанції. Вважаємо за необхідне розробити єдині правила поведінки в судовому засіданні.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено теоретичні засади видалення із залу судового засідання як захід процесуального примусу в адміністративному судочинстві. Державний примус виступає засобом правового забезпечення належного функціонування правової системи на різних етапах реалізації права – як на етапі реалізації (застосування) норм об'єктивного права, результатом чого є виникнення правовідносин, так і на етапі здійснення суб'єктивного права, що є елементом правового відношення.

Враховуючи те, що примус в адміністративному судочинстві належить до загальної категорії правого примусу, констатовано, що він є різновидом правового примусу. Загальна теорія права в цілому під державним (правовим) примусом розуміє конкретні засоби впливу, які пов'язані з обмеженнями в тій чи іншій формі свободи особи, хоча і тут є різні тлумачення.

Підкреслено, що фактичними підставами для застосування видалення з зали судового засідання є порушення порядку в судовому засіданні та невиконання вимог чи розпоряджень головуючого.

Умовами застосування видалення з зали судового засідання в контексті повторності є такі правила: видаленню має передувати одне попередження; діяння щодо порушення порядку судового засідання можуть повторюватися як протягом одного засідання, так і протягом всього судового розгляду в певній інстанції. Запропоновано розробити єдині правила поведінки в судовому засіданні.

Ключові слова: видалення із залу судового засідання, процесуальний примус, адміністративне судочинство, адміністративний процес.

Moroz N.S., Sidor N.T. Removal from the courtroom as a measure of procedural coercion in administrative proceedings. – Article.

The article investigates the theoretical principles of removal from the courtroom as a measure of procedural coercion in administrative proceedings. State coercion is a means of legal support for the proper functioning of the legal system at different stages of law enforcement - both at the stage of implementation (application) of objective law, resulting in the emergence of legal relations, and at the stage of subjective law, which is an element of legal relations .

Given that coercion in administrative proceedings belongs to the general category of legal coercion, it is stated that it is a kind of legal coercion. The general theory of law in general under state (legal) coercion understands specific means of influence, which are associated with restrictions in one form or another of individual freedom, although there are different interpretations.

It is emphasized that the factual grounds for the removal from the courtroom are violation of the order in the court session and non-compliance with the requirements or orders of the presiding judge. The conditions for the application of removal from the courtroom in the context of repetition are the following rules: removal must be preceded by one warning; actions to violate the order of the court session may be repeated both during one session and during the entire trial in a particular instance. It is proposed to develop uniform rules of conduct in court.

Key words: removal from the courtroom, procedural coercion, administrative proceedings, administrative proceedings.

Список використаних джерел:

1. Кузьменко В.А. Особливості застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві зарубіжних країн. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 4. С. 50–55.
2. Кузьменко В. А. Сутність примусу в адміністративному процесі. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 280-286
3. Шевчук О. М. Засоби державного примусу у правовій системі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2003. 20 с.
4. Сажощенко И. С., Фарукшин М. Х. Ответственность по советскому законодательству. М. : Юрид. лит., 1971. 239 с.
5. Продаєвич В. О. Місце адміністративної відповідальності в системі заходів адміністративного примусу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2007. 19 с.
6. Кожаров В. В. Заходи процесуального примусу / Теорія та практика судової діяльності : наук.-практ. посіб. К. : Атіка, 2007. С. 47-58.
7. Чечина Н. А Категория ответственности в советском гражданском процессуальном праве. *Избранные труды по гражданскому процессу*. СПб. : Изд-во СПб. госуд. ун-та. Серия «Петербургская классика. Право», 2004. С. 621-632.

8. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-ІУ. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
9. Кузьменко О., Панченко О. Особливості застосування заходів процесуального примусу в адміністративних судах головуючим у судовому засіданні. *Право України*. 2008. № 10. С. 31-37.
10. Білокінь Р. Відповідальність за порушення порядку в залі судового засідання. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 1. С. 214-218.
11. Кузьменко В.А. Видалення як захід процесуального примусу в адміністративному судочинстві. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4 (48). С. 348-359.
12. Джафарова М. Загальна характеристика заходів процесуального примусу, які застосовуються в адміністративному судочинстві. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 3. С. 143–147
13. Пастернак В.М. Роль процесуального примусу в адміністративному судочинстві. *Право і суспільство*. 2017. № 3 ч. 2. С. 134–137.
14. Желтобрюх І. Заходи процесуального примусу, що застосовуються до сторін у справі за законодавством про адміністративне судочинство: шляхи оптимізації. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/3/25.pdf>.